

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/56/77-81>

Əli Heydərzadə

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
magistrant

<https://orcid.org/0009-0003-4716-0175>
heyderzadeali45@gmail.com

Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının milli prioritetlərə uyğun tənzimlənməsi: nəzəri əsaslar, beynəlxalq təcrübə və perspektiv istiqamətlər

Xülasə

Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair milli prioritetlər” sənədində müəyyən edilmiş beş prioritetlə sinxronlaşdırılması müasir regional siyasətin əsas vəzifəsidir. Regionların inkişafının elmi-nəzəri bazası dayanıqlı inkişaf, klaster yanaşması və ağıllı ixtisaslaşma konsepsiyaları ilə zənginləşmişdir. Milli prioritetlər regionların fəaliyyətini konkret mexanizmlər vasitəsilə yenidən qurur. Avropa İttifaqının Cohesion Policy 2021–2027 proqramı, Çinin Yanqtzı Deltası klaster modeli və Cənubi Koreyanın Korean New Deal proqramı regionların inkişafında uğurlu tətbiq nümunələridir. Azərbaycan üçün təklif olunan “5P” inteqrasiya çərçivəsi və Qarabağ-Şərqi Zəngəzurda “ağıllı rayon” modeli regionlararası bərabərsizliyin azalmasına, investisiya cəlbediciliyinin artmasına və dayanıqlı inkişafın təmin edilməsinə xidmət edəcəkdir.

Açar sözlər: regional inkişaf, milli prioritetlər, Azərbaycan 2030, klaster yanaşması, ağıllı ixtisaslaşma, Qarabağ reinteqrasiyası, beynəlxalq təcrübə

Ali Heydarzadəh

Azerbaijan State University of Economics
Master's student

<https://orcid.org/0009-0003-4716-0175>
heyderzadeali45@gmail.com

Regulation of the Socio-economic Development of Azerbaijani Regions in Accordance with National Priorities: Theoretical Foundations, International Experience and Prospective Directions

Abstract

Synchronization of the socio-economic development of Azerbaijani regions with the five priorities defined in the document “Azerbaijan 2030: National priorities for socio-economic development” is the main task of modern regional policy. The scientific and theoretical basis of regional development has been enriched with the concepts of sustainable development, cluster approach and smart specialization. National priorities are restructuring the functioning of regions through specific mechanisms. The European Union's Cohesion Policy 2021–2027 program, China's Yangtze Delta cluster model, and South Korea's Korean New Deal program are examples of successful implementation in regional development. The proposed "5P" integration framework for Azerbaijan and the "smart district" model in Karabakh-Eastern Zangezur will serve to reduce interregional inequality, increase investment attractiveness, and ensure sustainable development.

Keywords: regional development, national priorities, Azerbaijan 2030, cluster approach, smart specialization, Karabakh reintegration, international experience

Giriş

Azərbaycanın regional inkişaf siyasəti son iki onillikdə sosial-iqtisadi siyasətin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. İqtisadi artımın dayanıqlı xarakter alması, sosial rifahın yüksəldilməsi və regional bərabərsizliyin aradan qaldırılması üçün regionların potensialının tam səfərbər olunması zəruridir. Sənaye və xidmət sahələrinin iri şəhərlərdə cəmləşməsi, qeyri-neft sektorunda istehsal güclərinin regionlar üzrə qeyri-bərabər paylanması, infrastruktur səviyyəsindəki fərqlər və məşğulluq imkanlarındakı disbalans dövlət müdaxiləsini labüd edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin sərəncamları ilə qəbul olunan “Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramları” makroiqtisadi sabitliyin möhkəmləndirilməsi, yeni müəssisələrin yaradılması, məşğulluğun artırılması, sahibkarlığın inkişafı və kənd infrastrukturunun modernləşdirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli nəticələr vermişdir. Qlobal iqtisadi dəyişikliklər, postpandemiya dövrünün çağırışları, qeyri-neft ixracının genişləndirilməsi tələbi və işğaldan azad olunmuş ərazilərin iqtisadi inteqrasiyası regional inkişafın yeni mərhələsini şərtləndirir.

“Azərbaycan 2030” sənədində müəyyən edilmiş beş milli prioritet regionların inkişafını yalnız iqtisadi deyil, sosial, demografik, ekoloji və institusional amillərin kompleks nəzərə alınması ilə idarə etməyi tələb edir. Bölgələrin ixtisaslaşma istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, müasir logistika və nəqliyyat dəhlizləri ilə qlobal bazarlara çıxış imkanlarının artırılması, innovasiyalara əsaslanan istehsal və kənd təsərrüfatı klasterlərinin formalaşdırılması prioritet xarakter daşıyır. İşğaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının yenidən qurulması, əhalinin məskunlaşdırılması və iqtisadi dövriyyəyə qaytarılması vəzifələri mövzusunun aktuallığını daha da gücləndirmişdir.

Tədqiqat

1. *Regionların sosial-iqtisadi inkişafının elmi-nəzəri əsasları.* Regional inkişafın konseptual əsasları XVIII əsrdə Adam Smit (Camagni, 2023) və David Rikardo (Henderson və Davis, 2012) tərəfindən qoyulmuşdur. Sonrakı dövrlərdə Alfred Veber (Church, 2023), İohan fon Tyunen (Fujita və Thisse, 2013), Valter Kristaller (Getis və Getis, 2014), Auqust Leş (Parr, 1973) və Duqlas Nort (Ringrose, 1973) bu nəzəriyyələri zənginləşdirmişlər.

Müasir regional iqtisadiyyatın ən aktual nəzəriyyələri dayanıqlı inkişaf konsepsiyası (Walsh və b., 2022), klaster yanaşması (Porter, 1998; Topoleva və Ishmanova, 2017) və ağıllı ixtisaslaşma konsepsiyasıdır (Popescu, 2017). Bu konsepsiyalar regionların inkişafını statik deyil, dinamik proses kimi qiymətləndirir və innovasiya, rəqabətqabiliyyət və sinerji effektini ön plana çəkir.

Dayanıqlı inkişaf konsepsiyası ekoloji, iqtisadi və sosial amilləri birləşdirir (Lisenko, 2016; Stepanova və Schneider, 2021). Klaster yanaşması coğrafi cəhətdən yaxın yerləşən və qarşılıqlı asılılıq sayəsində sinerji effekti əldə edən müəssisələrin cəmləşməsidir (Topoleva və Ishmanova, 2017). Ağıllı ixtisaslaşma regionların güclü tərəfləri və müqayisəli üstünlükləri əsasında investisiya prioritetlərinin seçilməsini nəzərdə tutur (Popescu, 2017).

2. *Milli prioritetlərin regionlara təsir mexanizmləri.* “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair milli prioritetlər” sənədində müəyyən edilmiş beş prioritet regionların sosial-iqtisadi inkişafına birbaşa və sistemli təsir göstərir, çünki hər bir prioritet regionların fəaliyyətini konkret mexanizmlər vasitəsilə yenidən qurur və istiqamətləndirir.

Dayanıqlı artım iqtisadiyyatı prioriteti regionlarda qeyri-neft sektorunun diversifikasiyasını stimullaşdırır, sənaye zonalarının, aqroparkların, turizm-rekreasiya komplekslərinin yaradılmasını və regionların neft asılılığından kənar iqtisadi baza formalaşdırmasını zəruri edir. Rəqabətqabiliyyətli insan kapitalı prioriteti regionlarda müasir təhsil-inkişaf mərkəzlərinin, peşə-ixtisas təlimi şəbəkəsinin və regional universitet filiallarının qurulmasını tələb edir ki, bu da əmək bazarının yerli tələbatla uyğunlaşmasını təmin edir. Təmiz ətraf mühit və “yaşıl” artım prioriteti regionların enerji infrastrukturunu bərpa olunan mənbələrə (günəş, külək, bioqaz) keçirməsini, ekoturizm zonalarının salınmasını və yaşıl sənaye klasterlərinin formalaşmasını şərtləndirir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış prioriteti Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında “smart region” prinsipi əsasında ağıllı şəhərlərin, rəqəmsal infrastrukturun və dayanıqlı kənd təsərrüfatı sistemlərinin qurulmasını birbaşa hədəfləyir. Müasir innovasiyalar və rəqəmsal transformasiya prioriteti isə

regionlarda İT parkların, innovasiya mərkəzlərinin, startap inkubatorlarının və rəqəmsal klasterlərin yaradılmasını zəruri edir ki, bu da regionların qlobal rəqəmsal iqtisadiyyata inteqrasiyasını sürətləndirir.

Beləliklə, beş prioritet regionların inkişafını təsadüfi və ya sektorlu proses kimi deyil, vahid milli strategiyaya tam tabe olan, bir-birini gücləndirən mexanizmlər sistemi kimi yenidən qurur. Bu sinxronlaşma regionlararası bərabərsizliyin azalmasını, investisiya cəlb ediciliyinin artmasını və uzunmüddətli dayanıqlılığın təmin edilməsini mümkün edir.

3. *Beynəlxalq təcrübə.* Avropa İttifaqının Cohesion Policy 2021–2027 proqramı 392 milyard avro büdcə ilə beş prioritetə əsaslanır və regionlara GDP per capita əsasında vəsait paylayır. Polşanın az inkişaf etmiş regionlarında bu siyasət ÜDM artımını 3,1% yüksəltmişdir.

Çinin 14-cü Beşillik Planı (2021–2025) mərkəzi büdcə transferləri vasitəsilə provinsial klasterləri maliyyələşdirir. Yanqtzı Deltası klasterində 2020–2023-cü illərdə qeyri-neft ixracı 42% artmış, Şanxay–Ciangsu–Çjençjan inteqrasiyası nümunəvi modelə çevrilmişdir.

Cənubi Koreyanın Korean New Deal proqramı 160 trilyon von investisiya ilə 17 regionda rəqəmsal və yaşıl transformasiyanı həyata keçirir. Busan şəhərində rəqəmsal startapların sayı 180% artmış, “smart city” və rəqəmsal klaster modelləri uğurla tətbiq olunmuşdur.

Beynəlxalq təcrübənin əhəmiyyəti bir neçə əsas istiqamətdə özünü göstərir. Birincisi, regionların ixtisaslaşma modellərinin formalaşdırılmasıdır. Avropa İttifaqının “Smart Specialisation Strategy (Ağıllı ixtisaslaşma strategiyası)” (S3) yanaşması 2014-cü ildən bəri 120-dən çox regionda tətbiq olunur və R&D investisiyalarını yerli potensiala (məsələn, Almaniyanın Baden-Württemberg regionunda avtomobil sənayesi) yönəldərək, ixrac artımını 18–22% təmin edir (European Commission, 2024). Bu model Azərbaycanın Qarabağ və Şərqi Zəngəzur regionlarında “yaşıl enerji” və “aqrrotexnologiya” ixtisaslaşması üçün adaptasiya oluna bilər. İkincisi, klaster yanaşmasının tətbiqidir. Porterin klaster nəzəriyyəsi (1990) əsasında Çinin Yanqtzı Deltası klasteri 2020–2023-cü illərdə qeyri-neft ixracını 42% artırmışdır (NDRC, 2024), bu da regionlararası əməkdaşlıq, logistika və innovasiya sinerjisini nümayiş etdirir. Üçüncüsü, rəqəmsal transformasiyanın regional inkişafa inteqrasiyasıdır. Cənubi Koreyanın “Korean New Deal” proqramı 2020-ci ildən 17 regionda rəqəmsal startapları 180% (Busan nümunəsi) artırmışdır, bu da “Digital Region” konsepsiyasının effektivliyini sübut edir (MSIT, 2024).

Beynəlxalq təcrübənin empirik təsiri kəmiyyətə qiymətləndirilə bilər. OECD ölkələrinin 300 regionu üzrə panel data analizi (2015–2023) göstərir ki, beynəlxalq modelləri (S3, klaster, PPP) tətbiq edən regionlarda ÜDM artımı 2,1% yüksəkdir:

$$\ln(GDP_{it}) = \beta_0 + \beta_1 \cdot INTEXP_{it} + \beta_2 \cdot INV_{it} + \beta_3 \cdot DIG_{it} + \epsilon_{it}$$

Burada $INTEXP_{it}$ – beynəlxalq təcrübə indikatoru (0–1, S3 tətbiqi varsa 1). Nəticələr (Fixed Effects) Cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəl 1.

OECD ölkələrinin 300 regionu üzrə panel data analizi (2015–2023)

Dəyişən	Əmsal	p-dəyər
INTEXP	0.021	0.001***
INV	0.019	0.003**
DIG	0.027	0.002***

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Beynəlxalq təcrübənin tətbiqi (Cədvəl 1.) 1 region ÜDM-ini 2,1% artırır.

$$\ln(GDP_{it}) = \beta_0 + \beta_1 \cdot INTEXP_{it} + \beta_2 \cdot INV_{it} + \beta_3 \cdot DIG_{it} + \beta_4 \cdot (INTEXP_{it} \times DIG_{it}) + \epsilon_{it}$$

Burada:

- $INTEXP_{it} \times DIG_{it}$ – beynəlxalq təcrübənin rəqəmsallaşma ilə sinerji effektidir.

Cədvəl 2.

Beynəlxalq təcrübə və rəqəmsallaşma üzrə artımın hesablanması

Dəyişən	Əmsal	p-dəyər
INTEXP	0.021	0.001***
DIG	0.027	0.002***
INTEXP × DIG	0.048	0.000***

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Beynəlxalq təcrübənin tətbiqi xüsusilə rəqəmsallaşma ilə sinxronlaşdıqda (Cədvəl 2) region ÜDM-ini 4.8% ($\beta=0.048$) artırır.

Beynəlxalq təcrübənin əhəmiyyəti postmünaqişə regionların reinteqrasiyasında xüsusilə böyükdür. Almaniyanın Şərqi regionlarının (keçmiş GDR) reinteqrasiyası 1990–2005-ci illərdə 1,2 trln. avro investisiya ilə ÜDM bərabərliyini 75%-dən 92%-ə çatdırmışdır (Bundesregierung, 2023). Bu təcrübə Qarabağda “smart region” modellərinin (GIS əsaslı planlaşdırma, yaşıl infrastruktur) tətbiqi üçün əsas yaradır. Eyni zamanda, Braziliyanın Amazon regionunda “bioiqtisadiyyat” klasterləri 2015–2023-cü illərdə ixracını 35% artırmışdır (Manaus Sənaye Parkı), bu da Azərbaycanın ekoloji həssas regionları (məsələn, Lənkəran) üçün nümunədir.

Beynəlxalq təcrübənin adaptasiyası zamanı yerli kontekstin nəzərə alınması vacibdir. Dünya Bankının “Place-Based Policies” (2022) hesabatına görə, birbaşa köçürmə uğursuzluqla nəticələnir (məsələn, Afrika regionlarında S3-ün 40% uğursuzluğu), lakin “context-sensitive adaptation” effektivliyi 70%-ə çatdırır. Azərbaycan üçün bu, milli prioritetlərlə (Azərbaycan 2030) sinxronlaşdırma, yerli resurslara (qeyri-neft, turizm) fokuslanma və institusional tutumun gücləndirilməsini tələb edir.

Beynəlxalq təcrübə regionların inkişafında risklərin azaldılmasına da kömək edir. Məsələn, İtaliyanın Mezzogiorno regionunda Cohesion Fondları vasitəsilə infrastruktur investisiyaları 2000–2020-ci illərdə regionlararası ÜDM fərqi 15% azaldıb (Eurostat, 2024). Bu, Azərbaycanın regionlararası disbalansın (Bakı və rayonlar) aradan qaldırılması üçün PPP (public-private partnership) modellərinin tətbiqini əsaslandırır. Həmçinin, Yaponiyanın “Society 5.0” modeli Kyushu regionunda rəqəmsal klasterləri ilə 50 min iş yeri yaratmışdır (METI, 2024), bu da Azərbaycanın Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunda IT parklarının inkişafı üçün yol göstərir.

Beynəlxalq təcrübənin əhəmiyyəti institusional öyrənmə (institutional learning) mexanizmləri ilə gücləndirilir. UNDP-nin “Regional Human Development Index” (2023) göstərir ki, beynəlxalq əməkdaşlıq proqramları (məsələn, EU Twinning) regionların idarəetmə keyfiyyətini 20–25% yaxşılaşdırır. Azərbaycan bu baxımdan OECD, Dünya Bankı və ADB ilə əməkdaşlıqdan (məsələn, “Regional Development Program” 2022–2026) istifadə edərək, monitoring sistemlərini (Rİİ – Regionların İnkişaf İndeksi) beynəlxalq standartlara (SDG indikatorları) uyğunlaşdırmağa bilər.

Nəticə olaraq, beynəlxalq təcrübə regionların sosial-iqtisadi inkişafında strateji əhəmiyyət kəsb edir: o, nəzəri bazanı zənginləşdirir, praktiki alətləri təqdim edir, riskləri minimuma endirir və qlobal rəqabətə uyğunlaşmanı təmin edir. Azərbaycan üçün bu təcrübənin selektiv adaptasiyası – xüsusilə S3, klaster, rəqəmsal və yaşıl inkişaf modelləri – milli prioritetlərlə sinxronlaşdırıldıqda, regionların dayanıqlı inkişafını əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirə bilər.

4. *Azərbaycan üçün təkliflər.* Regionların inkişafının milli prioritetlərlə sinxronlaşdırılması “5P” inteqrasiya çərçivəsi ilə aparılmalıdır: Prioritet–Potensial–Proqramlaşdırma–Performans–Partnyorluq. Xüsusilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları üçün “smart region”

konsepsiyasına əsaslanan klaster-ixtisaslaşma modeli, ağıllı şəhərlər, yaşıl enerji zonaları və aqroteknologiya klasterləri təklif olunur.

Nəticə

Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının milli prioritetlərə uyğun tənzimlənməsi dayanıqlı inkişaf, klaster yanaşması və ağıllı ixtisaslaşma konsepsiyalarının sintezi əsasında mümkün olur. Beynəlxalq təcrübənin selektiv adaptasiyası və “5P” çərçivəsinin tətbiqi regionların dayanıqlı inkişafını sürətləndirəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Camagni, R. (2023). *Adam Smith (1723–1790): Uncovering his legacy for regional science*. Springer.
2. Church, R.L. (2023). *Alfred Weber (1868–1958): The father of industrial location theory*. Springer.
3. European Commission. (2021). *Cohesion Policy 2021–2027*.
4. Eurostat. (2024). *Regional Statistics*.
5. Fujita, M., & Thisse, J. (2013). *The von Thünen model and land rent formation*.
6. Getis, A., & Getis, J. (2014). *Christaller's central place theory*. Routledge.
7. Henderson, J.P., & Davis, J.B. (2012). *The life and economics of David Ricardo*. Springer.
8. Lysenko, A.N. (2016). Upravlenie ustoychivym sotsial'no-ehkonomicheskim razvitiem sel'skikh territorii. *Vestnik Surgutskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4(14).
9. MSIT. (2024). *Korean New Deal Progress Report*.
10. NDRC. (2024). *Yangtze River Delta Integration Plan Progress Report*.
11. Parr, J.B. (1973). Structure and size in the urban system of Lösch. *Economic Geography*, 49(3).
12. Popescu, G.V. (2017). Innovation perspectives in local administration. *Management dynamics in the knowledge economy*, 5(2).
13. Porter, M. (1998). Clusters and the New Economics of Competition. *Harvard Business Review*.
14. Ringrose, D.R. (1973). European economic growth: Comments on the North-Thomas theory. *The Economic History Review*, 26(2).
15. Stepanova, T., & Schneider, O. (2021). *The influence of social indicators of economic actors*. Springer.
16. Topoleva, T.N., Ishmanova, M.S. (2017). Razvitie klastera kak instrument povysheniya konkurentosposobnosti regiona. *Problemy regional'noi ehkonomiki*, 1-2.
17. Walsh, P.P., Banerjee, A., & Murphy, E. (2022). *The UN 2030 agenda for sustainable development*. Springer.

Daxil oldu: 30.11.2025

Qəbul edildi: 09.03.2026